

Bogdan Wachowiak

Pankowie w wizytacjach domeny bytowskiej z drugiej połowy XVI wieku

---

Acta Cassubiana 8, 24-42

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Bogdan Wachowiak

Pankowie w wizytacjach domeny bytowskiej z drugiej połowy XVI wieku

Jednym z instrumentów podjętej jeszcze za życia Bogusława X reorganizacji domen książęcych mającej na celu zwiększenie dochodów panującego były wizytacje dóbr¹. Zapoczątkowane w pierwszej połowie XVI stulecia zostały wyraźnie zintensyfikowane na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych, kiedy to na porządku dziennym stanęła nie tylko sprawa bardziej rygorystycznego ściągania należnych księciu dochodów, ale także kwestia reorganizacji i intensyfikacji własnej gospodarki rolnej i hodowlanej poprzez rozbudowę folwarku pańszczyźnianego. Zarządzone przez sejm pomorski wizytacje objęły także domenę bytowską.

Z zachowanych instrukcji w sprawie przeprowadzania wizytacji, zarówno generalnej dla wszystkich komisji wizytacyjnych, opracowanej około 1560 r. w oparciu o dotychczasowe ordynacje i uwagi obradującej w Trzebiatowie komisji sejmowej² oraz zaleceń przesłanych w 1560 r. przez księcia Barnima IX wizytatorom domeny łęborskiej, stanowiącej podobnie jak Ziemia Bytowska część składową Prus Królewskich, ale oddaną przez Polskę w lenno władcom pomorskim i wykazującą w związku z tym liczne analogie³ wynika, że wśród licznych ujętych w ponad 40 punktach zadań komisarzy na jednym z pierwszych miejsc znalazło się polecenie sporządzania dokładnych opisów wszystkich wsi domenalnych. Miały one objąć nie tylko znajdujące się w nich włóki i inne użytki, ale także mieszkańców,

---

¹ Por. B. Wachowiak, *Reorganizacja domen książęcych na Pomorzu Zachodnim w XVI wieku*, [w:] *Ars Historica. Prace z dziejów powszechnych i Polski*. Księga pamiątkowa profesora Gerarda Labudy, Poznań 1976, s. 567-584.; tegoż, *Gospodarka folwarczna w domenach Księstwa Pomorskiego w XVI i na początku XVII wieku*, Warszawa 2005, s. 18 i n.

² Por. Archiwum Państwowe w Szczecinie (dalej: AP Szczecin), Archiwum Książąt Wołogojskich. Tit. 75, Nr.11^a, f. 60-68.

³ AP Szczecin, Archiwum Domen w Koszalinie (dalej ADK), nr 191, f. 95-102.

i to ze wszystkimi posiadanymi przez nich przynależnościami oraz uprawnieniami, a także spoczywającymi na nich ciężarami i obowiązkami.

Jest rzeczą oczywistą, że wizytacje nie objęły własności szlacheckiej⁴ i miejskiej⁵, ale skoncentrowały się na dobrach książęcych i zamieszkującej je poddanej ludności chłopskiej. Specyfiką Ziemi Bytowskiej, podobnie zresztą jak i lęborskiej, było jednak to, że występowała tam grupa ludności osobiście wolnej, wywodząca się z drobnego rycerstwa osadzonego w okresie krzyżackim na prawie lennym. W Prusach Królewskich w rezultacie wydanego 26 lipca 1476 r. przez króla polskiego Kazimierza Jagiellończyka patentu alodyfikacyjnego weszli oni w większości do stanu szlacheckiego, natomiast w podporządkowanych książętom pomorskim ziemiach bytowskiej i lęborskiej ich sytuację społeczną i prawną określały nadal listy lenne⁶.

Jakkolwiek dokumenty te były potwierdzane przez książąt pomorskich, to jednak status tego dawnego drobnego rycerstwa pod ich władzą, zwłaszcza że sytuacja ekonomiczna wielu z nich nie odbiegała zbyt od chłopskiej, a ponadto często z różnych przyczyn nie byli w stanie przedstawić oryginałów, bądź wiarygodnych kopii dokumentów lennych, bywał kwestionowany. Jak zobaczymy, znalazło to m.in. wyraz w próbach obciążania ich robocznymi na równi z poddaną ludnością chłopską, ale również w ich tytułaturze. Paul Panske zwrócił uwagę, że podczas gdy w confirmacji listu lennego przez Bogusława X w 1515 r. mieszkańcy wsi Modrzejewo⁷ i Trzebiatkowa⁸ zostali określani jako „erbahre, unsen löwen getreuwen”, względnie „die Herren von Tschebiatkow”⁹, to w późniejszych latach

---

⁴ Reprezentowali ją w Ziemi Bytowskiej w XVI w. Pomyscy (von Pomeiske) z Pomyska Wielkiego (Gr. Pomeiske) i Żabinowic (Gersdorf), Osowsy (von Wussow) z Jasienia (Jassen) i Pirchowic z Gostkówka (Kl. Gustkow); por. B. Wachowiak, w: *Dzieje ziemi bytowskiej*, pod red. Stanisława Gierszewskiego, Poznań 1972, s. 135-137; *Matrikeln und Verzeichnisse der Pommerschen Ritterschaft vom XIV bis in das XIX Jahrhundert*, Hrsg. von Robert Klempin, Gustav Kratz, Berlin 1863, s. 260; *Inwentarze starostwa bytowskiego i lęborskiego z XVII i XVIII wieku*, wydał Gerard Labuda, Toruń 1959, s.35.

⁵ Bytów (Bütow).

⁶ P. Panske, *Zur Geschichte des eingeborenen Adels im Lande Bütow*, Baltische Studien N.F. Bd.37, 1935, s. 72-82; Genezę i sytuację społeczno-prawną panków scharakteryzował także Gerard Labuda, wydawca *Inwentarzy starostwa bytowskiego i lęborskiego*, s. X-XII, Antoni Czacharowski, w: *Dzieje ziemi bytowskiej*, pod red. S. Gierszewskiego, Poznań 1972, s. 89-97. Por. też nieopublikowaną pracę Stefana Lamparskiego pt. *Lemani w starostwach Prus Królewskich*, Toruń 1951, cytowaną przez G. Labudę oraz uwagi w tej kwestii w publikacji Ryszarda Kukiera, *Kaszubi bytowscy. Zarys monografii etnograficznej*, Gdynia 1968, s. 56-60.

⁷ Nazwa niemiecka: Modderow.

⁸ Tschebiatkow, Radensfelde.

⁹ P. Panske, *Zur Geschichte...*, s. 86. R. Cramer, *Geschichte der Lande Lauenburg und Bütow*, Königsberg 1858, Bd. I, s. 305 oraz Bd. 2; *Urkundenburch* s. 173, gdzie tekst confirmacji dokumentu dotyczącego Modrzejewa.

zrezygnowano z tej przysługującej szlachcie formy i nazywano ich już tylko „wolnymi” (Freien), względnie „pankami” (Pahnken). Obydwa określenia występują także w omawianych przez nas wizytacjach, z tym jednak, że we wspomnianych już instrukcjach dla komisji wizytacyjnych jest mowa tylko o „wolnych” (Freie).

Zauważyć jednak trzeba, że na wsi pomorskiej, także w bytowskim i lęborskim, występowały także wolni sołtysi i wolni chłopci, w związku z czym nasuwa się pytanie, czy w instrukcjach wizytacyjnych, wymieniając jedynie wolnych, na pewno miano na uwadze panów, a nie wolnych kmieci, oraz czy zamieszkałe przez nich wsie miały także podlegać wizytacji. Odpowiedzi nie ma całkiem jednoznacznej. Wątpliwości nasuwa przede wszystkim okoliczność, że zachowany wykaz wsi zamieszkałych wyłącznie przez panów nie stanowi integralnej części składowej tekstu wizytacji domeny z 1560 r.¹⁰, gdyż jak wynika ze wstępu, powstał raczej na pewno po 1560 r. Istotne jest także to, że sporządzony został według innego formularza niż w wypadku opisu z wizytacji gospodarstw kmiecych, mianowicie bez odnotowywania zasiewów i ilości posiadanego inwentarza¹¹.

Rozpatrując powyższą kwestię, trzeba jednak mieć również na uwadze, że zalecenia dotyczące wolnych i panów zostały sformułowane przez wizytatorów domen, a więc nie można powiedzieć, że omawiana grupa mieszkańców wsi bytowskich nie była przedmiotem ich zainteresowania. Skłaniała do tego zapewne zarówno sytuacja ekonomiczna panów mocno zbliżona do chłopskiej, jak też nie zawsze dostatecznie udokumentowana odmiennosc ich statusu prawnego. Tej ocenie sytuacji nie przeczy potraktowanie panów i wolnych w wizytacji z 1596 r. Dotyczące tej kategorii ludności postanowienia znalazły się wprawdzie w jej tekście, ale zrezygnowano z opisu zamieszkałych przez nich wsi. Wyjątek stanowi Osława Dąbrowa, którą wizytatorzy potraktowali jako wieś chłopską, chociaż odnotowano, że jej mieszkańcy odmawiali pełnienia służb z pługiem, gdyż uważali się za ludzi wolnych¹².

¹⁰ Tekst wizytacji domeny bytowskiej w AP Szczecin, Archiwum Książąt Szczecińskich (dalej: AKS), I/2301, f. 73-171.

¹¹ Por. opis wsi panów bytowskich (AP Szczecin, AKS I/2301, f. 2-10; tekst A – opublikowany także w aneksie) oraz tekst B. (tamże, f. 19-29). W części wstępnej wykazu jest mowa o poprzednich wizytacjach, oraz że zalecone w ich toku zorganizowanie folwarku w opustoszałej wsi Konic nie zostało dotąd zrealizowane. Skądinąd wiadomo, że postulaty w tej sprawie zostały sformułowane w 1559 i 1560 r. oraz że projekt ten został zrealizowany dopiero około 1585 r., zob. B. Wachowiak, *Gospodarka folwarczna...*, s. 38.

¹² W wizytacji czytamy w sprawie wsi Osława Dąbrowa m.in.: „da wonen 7. bauren und 1 frey schultz,, (AP Szczecin AKS I/2316, s. 308) oraz „Die Rugenwaldischen berichten inen [chodzi o mieszkańców Osławy Dąbrowy – B.W.] sey uferlegt mit der pflug zu dienen, sie wolten es aber nicht thun, sondern laßen sich lieber einsetzen. Sie selbst sagen, das sie mit der pflug nicht dienen können, wolten lieber entlaufen. Ire vorfaren und sie sein freien, die alten haben pferde gehalten, haben auch die harnische noch zu bezeugung irer freyheit” (tamże, s. 335-336).

W świetle materiałów stanowiących podstawę źródłową niniejszego artykułu liczba wsi zamieszkałych przez panków w Ziemi Bytowskiej w drugiej połowie XVI w. wynosiła w granicach od dziesięciu do dwunastu. Należały do nich na pewno ujęte w wykazie sporządzonym po 1560 r. Modrzejewo¹³, Trzebiatkowa¹⁴, Ciemno¹⁵, Rekowo¹⁶, połowa wsi Studzienice¹⁷, Czarna Dąbrowa¹⁸, Pólczo¹⁹, Jeleńcz²⁰ oraz Gostkowo²¹ i Gostkówko²², z tym że w tej ostatniej wsi większość stanowili chłopci poddani Pirchów. Jeżeli chodzi o wymienioną także w opisie wsi zamieszkałych przez panków Oslawę Dąbrowę²³, to ich status jako ludzi wolnych z uwagi na brak dokumentu nadania lennego kwestionowany już w wizytacji z 1560 r.²⁴, został powtórzony w tekście wizytacji w 1596 r., Wsi tej wizytatorzy

¹³ AP Szczecin, AKS I/2301, f.3; Muddrow, Mudderow – Moddrow.

¹⁴ Ibidem, f. 4; Trebettkaw, Trebetkow, Tschebiadow – Radensfelde.

¹⁵ Ibidem, f. 5; Zemmen – Zemmin.

¹⁶ Ibidem, f. 6; Rekowo – Reckow.

¹⁷ Ibidem, f. 6v; Studnitze – Stüdnitz. Według wykazu wsi bytowskich z 1437 r., opublikowanego przez Reinholda Cramera (*Geschichte der Lande Lauenburg und Bütow*, Bd, 2, s. 301, 302), część omawianej wsi określona została jako „Cleyne Studenitz, czyli Małe Studzienice, natomiast druga jako „Studenitz der herrn”, czyli Studzienice należące do panującego. W tej ostatniej z trzydziestu włók czynszowych 25 było jednak wtedy opustoszałych. Zauważyć należy, że w opisie wsi Studzienice w wizytacji z 1560 r. wymienionych zostało łącznie z sołtysiem 8 mieszkańców, przy czym odnotowano, że „chłopi” ci (obgemelte bauren) oświadczyli, że są wolnymi i mają na to odpowiednie dokumenty. Z danych podanych dla sześciu z nich wynika, że areal posiadanych gospodarstw wynosił od 2 do 4 włók (AP Szczecin, AKS I/2301, s. 106-110). Jest rzeczą interesującą, że zapisane w wizytacji nazwiska pokrywają się z odnotowanymi w opisie wsi panków sporządzonym po 1560 r. i wnosić należy, że ich rozszczenia do statusu wolnych zostały uznane. (tamże, f. 6v-7). Opis Studzienic znajdujemy także w wizytacji z 1596 r. (Tamże, AKS I, 2316, s. 343-345), tym razem określonych jako „Halb Studenitz”, przy czym zaznaczono, że drugą połowę wsi zamieszkują „wolni”. W opisaną część wsi książe w 1596 r. odnotowano oprócz wolnego sołtysa gospodarującego na 3 włókach, 4 dwuwłokowych kmieci i młynarza mającego także 2 włóki. Areal tej części Studzienic wynosił więc łącznie 13 włók, natomiast z fragmentu wizytacji dotyczącego wolnych i panków wynika, że w drugiej części omawianej wsi było 14¹/₂ włóki (tamże, s. 347).

¹⁸ AP Szczecin, AKS I/2301, f. 7v-8; Zarne Damerow, Zornramerow – Carndammerow, Sonnenwalde.

¹⁹ Ibidem, f. 8v; Poltzen – Polschen, Kniprode.

²⁰ Ibidem Tamże, f. 9; Gelentze – Jelentsch, Hirschfelde Pom.; P. Panske, *Zur Geschichte*, s. 82, 84 odnotował, że wprawdzie w 1603 r. list lenny dla wsi Jeleńcz potwierdził ks. Kazimierz, ale wystawiony w 1607 r. list lenny dla tejże wsi nie został wydany mieszkańcom, gdyż nie byli w stanie udowodnić swych praw własnościowych odpowiednimi starymi dokumentami.

²¹ Ibidem, f. 9v; Grossen Gustkow – Gustkow.

²² Ibidem, f. 10. Kleinen Gustkow – Klein Gustkow. [W 1638 r. Gostkowo Małe].

²³ Ibidem, f. 7; Wutzschlaff Damerow – Oslawdamerow, Rudolfswalde.

²⁴ Ibidem, f. 105-106. W opisie wsi czytamy: „Obgemelte bauren sagen seintt frei von je herausen gewesen, haben aber keine brief auf zulegen, derhalben die verordenten visitatorn

nie odnotowali też w swych konkluzjach dotyczących wolnych i panków²⁵. Dodać należy, że również w rejestrze włók podatkowych z 1628 r. omawiana wieś została wymieniona wyłącznie wśród wsi domenalnych²⁶. Zauważyć jednak należy, że w wykazie szlachty bytowskiej, która w 1658 r. obok panków bytowskich zamieszkałych w innych wsiach złożyła przysięgę hołdowniczą przed komisarzami elektora Fryderyka Wilhelma, odnotowani zostali również lennicy w liczbie pięciu zamieszkujący Osławę Dąbrowę, byli więc wtedy uznawani za drobna szlachtę²⁷.

Mieszkańcy Osławy Dąbrowy nie byli jedynymi, którym kwestionowano status panków. Podobny los spotkał, jak należy wnosić z fragmentu zaleceń powizytacyjnych z 1560 r., również zamieszkujących wieś Kłęczno²⁸. Według wizytacji z 1596 r. we wsi tej było dziewięciu gospodarzy i wolny sołtys. Zanotowano przy tym, że chcą uchodzić za wolnych i podobnie jak pretendujący do statusu panków mieszkańcy Osławy Dąbrowy nie pełnili służb z pługiem, lecz transportowali owies do Darłowa²⁹. W rejestrze włók podatkowych z 1628 r. Kłęczno występuje wśród wsi domenalnych, ale autorzy inwentarza z 1638 r. odnotowali, że wieś tę zamieszkuje czterech pankowie (alias freiowie albo lemani) i że pokazali nieautentyczną konfirmację króla polskiego z 1637 r. „przywileju jakiegoś krzyżackiego”³⁰. Dwóch panków z Kłęczna uczestniczyło też w składaniu przysięgi hołdowniczej elektorowi brandenburskiemu w 1658 r.³¹

W świetle opisu jedenastu wsi panków bytowskich na początku drugiej połowy XVI stulecia zamieszkiwało je ogółem 107 przedstawicieli tej grupy społecznej. W ich rękach było jednak tylko 96 gospodarstw, bo niektórzy gospodarowali wspólnie. Według tego samego źródła areal przynależny do panków wynosił ogółem nieco ponad 312 włók, czyli że na jedno gospodarstwo przypadało średnio 3,2 włóki, czyli o jedną włókę więcej w porównaniu z wielkością gospodarstw kmiecych ujętych w wizytacji domeny bytowskiej z 1596 r. Zdecydowanie większe niż w wypadku gospodarstw kmiecych było też zróżnicowanie w uposażeniu

---

ihnen auferlegget, das sie F. G. an dienste und allem andern pauren gleich leisten und thuen sollen, alleine das sie mit der kein fhure verschonet sein sollen. Do sie aber ichts derhalben bei F. G. konten erhalten und loss bitten, musten sie gescheen lassen,..

²⁵ Por. fragment wizytacji z 1596 r. cytowany w przypisie 12 oraz AP Szczecin, AKS I/2316, s. 57-58.

²⁶ *Matrikeln und Verzeichnisse*, s. 259-260.

²⁷ R. Cramer, *Geschichte der Lande Lauenburg und Bütow*, Bd. 1, Beilagen, s. 69-70.

²⁸ AP Szczecin, AKS I/2301, f. 191v: „*Es ist auch denen vom Klontze, welche vor alters zur jagt gebraucht und in abgang derselben, itzt sich der pflugendes und anderer arbeit geweigert, gleichfals sich den andern pauren gemeß zu vorhalten gepoten worden*”.

²⁹ AP Szczecin, AKS I/2316, s. 338-340; nazwa wsi została zapisana w formie „Clonitz”, Klonschen – Ulrichsdorf.

³⁰ Por. *Matrikeln und Verzeichnisse...*, s. 258; *Inwentarze starostwa...*, s. 29.

³¹ R. Cramer, *Geschichte der Lande...*, I, Beilagen, s. 70.

gospodarstw panków bytowskich w ziemię. Jak wykazały badania wahało się ono od 1 do 11(15)³² włók, podczas gdy w wypadku kmieci w 1596 r. najlepiej uposażone gospodarstwo posiadało tylko 4 włóki, a przeważały zdecydowanie gospodarstwa dwuwłokowe (51,1–100 proc.), stanowiące w wypadku panków tylko około 25 proc.³³ W ciągu drugiej połowy XVI w. liczba panków bytowskich i ich uposażenie w ziemię uległy zmniejszeniu. W siedmiu wsiach, dla których posiadamy dane zarówno z lat sześćdziesiątych wspomnianego stulecia oraz z 1596 r. ubyłoby 6 panków oraz około 30 znajdujących się w ich posiadaniu włók, zmniejszyła się też średnia wielkość nadziału ziemi na 1 panka z trzech do 2,8 włók³⁴.

W świetle dotychczasowych badań, zarówno niemieckich, jak i polskich, pankowie bytowscy – jeśli nie wszyscy – to w zdecydowanej większości wywodzili się z miejscowej rodzimej ludności kaszubskiej. Wskazuje na to nie tylko geneza tej grupy mieszkańców i zachowany w przewodzie słowiański/polski materiał nazwiskowy³⁵, ale także utrzymujące się przez wieki, mimo postępów germanizacji, wyraźne cechy odrębności etnicznej tamtejszej szlachty i panków bytowskich. Jak tego dowodzą bezpośrednie wzmianki w wizytacji domeny bytowskiej z 1596 r. wielu z nich nadal nie znało języka niemieckiego, a to zmuszało władze domenalne i wizytatorów do porozumiewania się w nimi za pośrednictwem tłumacza. Mamy to potwierdzone *expressis verbis* dla Kłęczna i Osławy Dąbrowy oraz kilku chłopskich wsi domenalnych³⁶. Dodać należy, że wszystkie wsie panków bytowskich należały do parafii, w których co najmniej do połowy XVI odbywały się nabożeństwa w języku kaszubskim i polskim³⁷. Zachowały się też polskie teksty przysięg

³² Właściciel tego gospodarstwa miał ogółem 15 włók, ale gospodarował na 11 włókach, a na 4 pozostałych osadzonych było dwóch kmieci; por. AP Szczecin, AKS I/2301, f. 3.

³³ AP Szczecin, AKS I/2301, s. 2-10; por. też B. Wachowiak, w: *Dzieje ziemi bytowskiej*, s. 137-139; tenże, *Gospodarze położenie chłopów w domenach Księstwa Szczecińskiego w XVI i w pierwszej połowie XVII wieku*, Szczecin 1967, s. 142-143, 146-147.

³⁴ Por. AP Szczecin AKS I, 2301, s. 2-10 oraz tamże AKSI/2316, s. 345-347.

³⁵ Por. aneks źródłowy oraz P. Panske, *Zur Geschichte des eingeborenen adels im Lande Bütow*, s. 72-117; F. Lorentz, *Geschichte der Kaschuben*, Berlin 1926, s. 121; K. Ślaski, *Przemiany etniczne na Pomorzu Zachodnim w rozwoju dziejowym*, Poznań 1954, s. 161-198; tenże, *Przemiany narodowościowe na Pomorzu Zachodnim*, [w:] *Pomorze Zachodnie nasza ziemia ojczysta*, pod red. K. Ślaskiego, s. 186, *Inwentarze starostwa*, s. X-XIII, R. Kukier, *Kaszubi bytowscy*, s. 56-59; A. Czacharowski, w: *Dzieje ziemi bytowskiej*, s. 83-95; w pracach tych dalsza literatura przedmiotu.

³⁶ AP Szczecin AKS I/2316, s. 334, 338; Do wsi w ziemi bytowskiej, których mieszkańcy mówili tylko po kaszubsku i polsku należały wsie Borzytuchom, Tuchomko, Tagowie, Chotkowo, Niedarzyno i Grzmięca – tamże, s. 272, 332, 336.

³⁷ Por. mapkę sieci kościołów ewangelicko-luterańskich z polskim językiem liturgicznym w XVI i XVII wieku opracowaną przez Zygmunta Szultkę i zamieszczoną w jego monografii: *Język polski w Kościele ewangelicko-augsburskim na Pomorzu Zachodnim od XVI do XIX w.*, Wrocław etc. 1991, po s. 46.

lennych składanych przez szlachtę kaszubską wschodniej części Pomorza Zachodniego oraz panków lęborskich i bytowskich nieznających języka niemieckiego³⁸.

Przechodząc do zachowanych zaleceń powizytacyjnych w sprawie wolnych i panków bytowskich, odnotować należy, że w 1560 r. wizytatorzy odbyli z nimi specjalne spotkanie, zapewne w Bytowie, w dniu 18 października. Z sołtysami i wolnymi chłopami wyznaczone zostały odrębne rozmowy na dzień następny. Z relacji wizytatorów wynika, że pierwszoplanową sprawą było przedstawienie przez panków poszczególnych wsi posiadanych listów lennych i nadań oraz ich zaprzysiężenie. Nie wszyscy posiadali jednak odpowiednie dokumenty, nawet w odpisie. Do takich należeli zwłaszcza mieszkańcy Czarnej Dąbrowy, Rekowa, Trzebiatkowej i Osławy Dąbrowy. Skarżyli się oni, że ich listy spaliły się i zaginęły, z tym że pankowie z Trzebiatkowej i Rekowa w oparciu o informacje uzyskane od przodków przedstawili ich treść, prosząc o zachowanie przy dotychczasowych uprawnieniach i dopuszczenie do złożenia przysięgi. Jeżeli chodzi natomiast o mieszkańców Czarnej Dąbrowy, to posiadali oni wprawdzie kopię swego nadania, i mieli ją nawet przed dwoma laty dostarczyć administracji domenalnej, ale nie została ona potwierdzona (auscultirt), bo dokument spłonął, a rentmistrz, który powyższy fakt poświadczył, nie widział oryginału. Sprawa wymienionych trzech wsi została pozostawiona do decyzji księcia. Negatywnie została natomiast załatwiona kwestia przyznania statusu panków, względnie wolnych mieszkańcom wsi Osława Dąbrowa i Kłącza. Mimo że w praktyce korzystali w zakresie świadczonych służb z uprawnień zbliżonych do przysługujących pankom i byli wolni od pańszczyzny, uznani zostali za chłopów³⁹.

Wolni i pankowie, którzy nie złożyli przysięgi i nie uzyskali swych nadań lennych, zostali wezwani, aby to uczynili w najbliższym czasie i do tego aktu lepiej wszystko przygotowali. W rezultacie niektórzy się zgłosili i odebrano od nich przysięgi. Istotnym postanowieniem był także nakaz przestrzegania przez wolnych obowiązującego zakazu dokonywania jakichkolwiek zmian w posiadanym lennie. Chodziło zapewne m.in. o podział gospodarstw, a zwłaszcza ich sprzedaż bez zezwolenia administracji domenalnych, co w wypadku większych transakcji wymagało zgody samego księcia. Przypomniano także o obowiązku uiszczania z tej okazji opłaty w wysokości $\frac{1}{10}$ sumy kupna⁴⁰.

Innym odnotowanym w zaleceniach obciążeniem było świadczenie przez wolnych starych służb – takich jak przewóz wapna, cegieł, gliny i drewna do

---

³⁸ K. Ślaski, *Słowiańskie roty przysięg lennych z Pomorza Zachodniego z początków XVI wieku*, „Zapiski Historyczne”, t. 52, 1987, z. 4, s. 219-228; Z. Szultka, W. Wydra, *Pomorskie przysięgi hołdownicze z początków XVII wieku*, „Slavia Occidentalis”, t. 46-47, 1989/1990, s. 301-325; w obu pracach dalsza literatura przedmiotu.

³⁹ AP Szczecin, AKS I/2301, f. 190-191v.

⁴⁰ Ibidem, f. 192.

cegielni, czy sprawowanie nakazanych przez rentmistrza transportów do Szczecina i Darłowa oraz prac przy budowie ogrodzeń i dokonywaniu ich napraw. Z tekstu źródłowego wynika, że pankowie bytowscy, zwłaszcza z Gostkowa i Modrzejewa prosili o zwolnienie od tych obowiązków, twierdząc, iż nie pełnili ich od dawna. Przeważały jednak skargi chłopów ze wsi domenalnych, którzy zapewne w związku z obciążaniem ich tymi robociznami skarżyli się na nieposłuszeństwo i zaniechania panków w wywiązywaniu się z ciężących na nich służb transportowych⁴¹.

Z zaleceń powizytacyjnych wynika ponadto, że pankowie bytowscy zaniebdywali także dopełniania swego podstawowego obowiązku, jakim było utrzymanie konia i posiadanie zbroi, aby mogli stanąć do walki w razie potrzeby. W punkcie piątym zaleceń zostali z tego powodu upomnieni⁴².

Sporo miejsca wizytatorzy poświęcili sprawie korzystania przez panków z lasów i wód należących do księcia i innych wsi. Uznano je za nadmierne i niszczące dla domeny. Nie tylko wycinano drzewa dla zaspokojenia własnych potrzeb budowlanych i opałowych, ale często sprzedawano drewno obcym, ponadto korzystano z karmy dla zwierząt, jaką zwłaszcza dla świń dawał las, nie płacąc w zamian nic. Pankowie dokonywali też nielegalnych karczunków lasu, aby pozyskać dodatkowe łąki i ziemię pod chmielniki, ponadto przekraczali posiadane uprawnienia w zakresie połowu ryb. Wzywając do zaniechania powyższych nadużyć oraz dopilnowania w tym względzie posiadanej służby, stwierdzono, że z lasów i wód wolni winni korzystać tylko po uzyskaniu zgody urzędników domenalnych oraz za uiszczeniem opłat, i to pod groźbą dokonania wzięcia w zastaw majątku i nałożenia innych kar. Zaznaczono jednak, że zakaz ten nie obejmował prawa do korzystania z tego, co znajdowało się w granicach wsi zamieszkałych przez panków oraz potwierdzonych przez nich uprawnień⁴³.

Generalnym, obejmującym także pola należące do wsi panków i wolnych, był natomiast zawarty w punkcie siódmym zaleceń zakaz pod groźbą kary 60 grzywien polowania na grubą zwierzynę, dzikie świnię, jelenie i zające. Nie obejmował on jednak niedźwiedzi, wilków, rysiów, lisów, bobrów, wydr i kun, a więc zwierząt drapieżnych, z tym jednak, że pankowie zostali zobowiązani do przekazywania na zamek w wypadku upolowania niedźwiedzia jego skóry, przednich łap i głowy. Oddaniu podlegały także skóry lisów i wilków, jednak w zamian mieli otrzymywać za skórę lisią pół florena, kuny 10 groszy, a wilczą beczkę piwa. W wypadku bobrów miano natomiast oddawać jądra (? „geil”), ogon i łapy („fuese”) upolowanego zwierzęcia. Interesujące, mające zapewne zachęcić panków i wolnych do polowań na wilki, było zarządzenie w sprawie wypożyczenia

---

⁴¹ Ibidem, f. 192v.

⁴² Ibidem, f. 193.

⁴³ Ibidem, f. 193-194.

im sieci do łapania tych drapieżników. Postanowiono też, aby do polowań na lisy z każdej wsi wyznaczyć tylko dwóch mieszkańców. Mieli oni być jednak pod przysięgą zobowiązani do przekazywania rentmistrzowi połowy kwoty uzyskanej przy sprzedaży [futra – B.W.] upolowanych zwierząt. Prośba panków, aby pozostawiono im niczym nieograniczone prawo do polowań na własnych gruntach została odrzucona⁴⁴.

Zauważyć należy, że wizytatorzy rozpatrzyli także skargi chłopów ze wsi domeny bytowskiej na bartników, rekrutujących się prawie bez wyjątku z ludzi wolnych. Wbrew obowiązującemu prawu mieli oni zakładać barcie, drażąc dziuple w pniach drzew dla pszczół także na gruntach należących do skarżących się i w pobliżu ich barci, a to narażało skarżących się na duże szkody, gdyż powodowało utratę rojów pszczelich. Praktyka budowania barci w pobliżu wsi została przez wizytatorów zakazana⁴⁵.

Z zaleceń wizytatorów w sprawie wolnych wynika także, że na obszarze domeny posiadali ziemię drobni szlachcice mieszkający w Polsce, którzy nie uiszczali z tego tytułu żadnych służb i świadczeń. Stwierdzono, że winni to czynić na równi z innymi pankami⁴⁶.

O wszystkich postanowieniach wizytatorów i karze za ich nieprzestrzeganie mieli zostać powiadomieni także nieobecni pankowie. Zalecenia kończy wezwanie, aby wszyscy wolni posłusznie wypełniali ciężące nas nich obowiązki oraz bez zwłoki uiszczali zapowiedziane podatki i opłaty⁴⁷.

W porównywaniu ze scharakteryzowanymi zaleceniami z 1560 r. fragment wizytacji domeny bytowskiej z 1596 r. dotyczący wolnych i panków jest znacznie krótszy. Dowiadujemy się z niego, że na spotkanie zjawilo się tylko kilku przedstawicieli omawianej kategorii ludności. Poinformowali oni m.in., że w Gostkowie na 40 włókach mieszkało 13 wolnych i dwóch młynarzy, przy czym młyny stanowiły wspólną własność wszystkich, natomiast w Małym Gostkowie wolnych było tylko czterech. Z 30 włók w tej ostatniej wsi do panków należało 17, natomiast 9 użytkowali chłopci należący do Pirchów, a cztery pozostałe do Zitzewitzów z Motarzyna, Gogolewa, Budowa i Gałąźni. Wolni z obu wsi płacili podatek zwany landszos („lantschatz”), razem utrzymywali jednego konia, kiedy była taka potrzeba pomagali przy budowie, względnie naprawie murów otaczających zamek bytowski oraz transportowali do Darłowa, zapewne na zamek⁴⁸, owies

---

⁴⁴ Ibidem, f. 194-195.

⁴⁵ Ibidem, f. 195.

⁴⁶ Ibidem, f. 195.

⁴⁷ Ibidem, f. 195v.

⁴⁸ W tym czasie domena bytowska stanowiła część składową uposażenia księcia Barnima XII rezydującego w Darłowie - Georg Linke, *Die pommerschen Landesteilungen des 16. Jahrhunderts*, Baltische Studien N.F. Bd. 37, 1935, s. 67-70.

czynszowy uiszczany przez nich w wysokości 1 szefla (korca) od każdej z posiadanych włók⁴⁹.

Znacznie niższy czynsz w owsie, bo tylko 11 szefli od 26 włók, który także sami transportowali do Darłowa, uiszczają 7 wolnych z Modrzejewa (Modrzejewscy). Mimo tego, że było ich w tej wsi mniej niż łącznie w Gostkowie i Małym Gostkowie, ciążył na nich jednak także obowiązek utrzymywania 1 konia i zbroi. Wszyscy musieli też stawiać się w wypadku zagrożenia przez wroga. Ciężar utrzymywania po jednym koniu, określonego jako pancerny (? „platen pferdt”) oraz świadczenia innych ciężarów na równi z pankami z innych wsi, spoczywał również na wolnych z Ciemna i z Czarnej Dąbrowy. W pierwszej było ich 8 i posiadali 15¹/₂ włók, natomiast 11 wolnych w Czarnej Dąbrowie miało aż 30 włók. Kolejnego konia określonego również jako „pancerny” utrzymywali wspólnie wolni zamieszkujący wsie Półczno i Jeleńcz⁵⁰.

Z pozostałych wsi zamieszkałych przez wolnych i panków, jak Studzienice Rekowo, Trzebiatkowa i Jeleńcz na spotkanie z wizytatorami w 1596 r. żaden się nie zjawił. Od rentmistrza uzyskano jednak informację, że posiadali oni kolejno według wymienionych wsi 14¹/₂, 30, 35 i 15 włók, a ich świadczenia na rzecz domeny zapisane były w rejestrze. Na odnotowanie zasługuje też informacja podana przez starostę domeny łęborskiej Puttkammera stwierdzająca, iż według przywilejów posiadanych przez wolnych integralną część ich nadziałów stanowiły także lasy, bagna i nieużytki, przy czym zasada ta obowiązywała w całych Prusach⁵¹.

Przegląd danych na temat panków zawartych w wizytacjach domeny bytowskiej uzupełnia ich imienny wykaz, sporządzony – jak już zaznaczono – zapewne po 1560 r. Przy jego druku zastosowane zostały zasady zawarte w zaleceniach w sprawie edycji wczesnonowożytnych tekstów sformułowane przez *Arbeitsgemeinschaft außeruniversitärer historischer Forschungseinrichtungen* z 1981 r.⁵² Z dwóch zachowanych przekazów „A” i „B” za podstawę wydania przyjęty został pierwszy, przechowywany w Archiwum Państwowym w Szczecinie w zespole Archiwum Książąt Szczecińskich⁵³. Jego publikacja wydaje się być celową, z uwagi, że zapis nazwisk i imion panków w tym przekazie odbiega niejednokrotnie nieco od formy ich zapisu w tekście „B”, znajdującym się również w zbiorach szczecińskiego archiwum⁵⁴, a włączonym do przygotowanej przez autora tych

⁴⁹ AP Szczecin, AKS I/2316, s. 345-346.

⁵⁰ Ibidem, s. 346-347.

⁵¹ Ibidem, s. 347.

⁵² *Empfehlungen zur Edition frühneuzeitlicher Texte der „Arbeitsgemeinschaft außeruniversitärer historischer Forschungseinrichtungen*, „Archiv für Reformationsgeschichte”, 72, 1981, s. 299-315.

⁵³ AP Szczecin AKS I/2301, s. 2-10

⁵⁴ Ibidem, f. 19-20.

uwag wspólnie z Zygmuntem Szultką edycji wizytacji domen lęborskiej i bytowskiej z drugiej połowy XVI stulecia. Zauważyć należy, że odmienne formy nazwisk panów kaszubskich wynikają z występujących często obiektywnych trudności odróżnienia w wykorzystanych przekazach rękopiśmiennych liter „a” i „o”, gdyż są one niejednokrotnie pisane w bardzo zbliżony sposób⁵⁵.

Aneks

Wizytacja wsi domeny bytowskiej zamieszkałych przez panów (wolnych), przeprowadzona zapewne po 1560 r.

Oryginał: AP Szczecin, AKS I/2301 (stara sygnatura: Rep.4.P.I.Tit.73.Nr.6), f. 2-10; drugi tekst (B), zapewne czystopis, tamże, f. 19-29.

[f. 2] Butow

Weile die vorigen visitatorn dieses amptt zu etzlichen unterscheidenen mhalen visitiert, gnucham und reifflich erwogen auch vorfassettund ob men auch woll diese zeit die gemelten vorigen visitationes midt fleisse vorlesen, hat men gleichwoll unnottigk erachtet, dieses von neuen zu bezihen.

Besondern weile men ratsam befunden der panen oder frien gutter in acht genomen, hat men dieselben betzogen, alle gelegenheit und herligkeit besichtigt und vorzeichnett, wie hernach angehaftett.

Men befindet gleichwoll daß, daß von vorigen vorordneten visitatorn bawerek zu Kanitz⁵⁶ nicht ins wergek gesetzt, muß doßelbe in acht genomen werden.

[f. 2v] Men befindet gleichwoll, so ferne men die dienste haben und erreichen kundte, daß noch etzlige scheffereien, alß auff dem Semmine⁵⁷, auch zwischen Poltzen⁵⁸ und Gelentze⁵⁹ und andern orthern auff der frien gutter kondten angeichtet werden.

⁵⁵ Por. też J. Panske, *Zur Geschichte*, s. 75-87, gdzie również wiele nazwisk panów z wsi bytowskich objętych badaniem.

⁵⁶ Konic (Canitz). wieś zanikła. Wysuwany już w 1559 r. projekt założenie tamże folwarku został zrealizowany dopiero około 1585 r.; zob. B. Wachowiak, *Gospodarka folwarczna w domenach Księstwa Pomorskiego w XVI i na początku XVII wieku*, Warszawa 2005, s. 38.

⁵⁷ Zapewne Somino (Sommin).

⁵⁸ Pólczo (Polschen, Kniprode).

⁵⁹ Jeleńcz (Jellentsch, Hirschfelde).

Eß ist auch allenthalben sehr gutt engesprengett eichen und buchen mast holtz.
Ingleichen gutte und bequeme jagt.

[f. 3] M u d r o w⁶⁰

Te[wess] Wolff etc.

Hat 15 hueffen midt seinen leutten, darunder 11 zu seinem hoffe, 2 hufen haben 2 pawern. Dieß dorff hat holtzunge umb die grentze hero, hat auch 3 teiche, 20 fuder h[e]w zu seinem hoffe midt den zwen pawern. Diß dorff hatt auch 2 sehe. Dienste bringen die lehn brieffe. Anssager hatt 4 hopffen garden und hatt diß dorff gutte hopffen garden umb hero.

Bartos Pacholka etc. und Michell Morch

11 hueffen zusammen, 12 fuder hew, 4 hopffen broke zu den 2 hoffen.

Jurgen Pacholka etc.

Hatt 1 hueffen, hatt 8 fuder hew, hatt 1 hopffen garden.

Diß dorff hatt 3 teiche und 2 sehe. **[f. 3v]**

Bartoß Riggiß

Hatt 3^{1/2} hueffe, hatt 8 fuder hew weiniger und mehro, hatt 2 hopffen broke.

Jacob Pacholka

Hatt 2 hueffen, werbet 5 fuder hew, hatt 1 hopffen hoff.

Simon und Marten Muddrow

Haben zusammen 5 hueffen landt, 10 fuder hew werben sie, 2 morgen hopffen garden. Diß dorff hatt 3 teiche, hatt auch 2 sehe.

Ferner

1 kotze hatt Merten Muddrow

1 kotze Michell Morch

1 Wolff, aber ire landt ist midt in obbemelte hueffen gerechnet etc.

[f. 4]

T r e b e t t k a w⁶¹

Michell Gitrsinki

Hatt 2 hueffen, sagt sein 4 kleine sehe zu dorffe, haben keine wiesen und hopffen broke. Diß dorff hatt vorlengst der polnischen grentze gutt holz.

Augstin Gitrsinka etc.

2 hueffen, kein hew, sagt dieses dorff habe 4 kleine sehe, keine hopffen garden.

Greger Passontky

1 hueffe

Christoff Pasontky

2 hueffen etc., teiche nichteß. Diß dorff hat 4 sehe.

Simon Raßke

2 hueffen, 2 fuder hew.

⁶⁰ Modrzejewo (Moddraw).

⁶¹ Trzebiatkowa (Radensfelde, Tschebiadkow).

- Jurgen Raßke
2 hueffen.
Vondrei Polpaneke
2 huefen, 4 sehe hatt diß dorff.
Peter Fellingk
2 hueffen
Jacob Melottke
1^{1/2} hueffe. [f. 4v]
Jacob Polpanke
2 hueff[en] und 1 viertell.
Christoff Wuerst
2 huefen.
Greger Dorse
2 hueffen.
Lorenz Gittrsinka
2 hueffen.
Der schultze Greger Schnudde
3 hueffen.
Jurgen Wurst
1^{3/4} huefen
Lorentz Gitrsinka
2^{1/2} hueffen.
Dreweß Gittrsinki
1^{3/4} huffen.
Summa est 17 freien
[f. 5]
Z e m m e⁶² etc.
Jurgenn Dorsick
6 hueffen, 4 fuder hew werbet ehr. Diß dorff hat 2 gutte sehe, keine teiche etc.
Hatt notturfft ahn holtze uber den fliesse.
Greger und Merten und Pawell Bick
Haben zusamen ^{a3} 3^{1/2}^a [!] hueffen, 30 fuder hew werben sie samptlich,
1 stucke hopfen garden. Sagt diß dorff habe 2 sehe.
Pawell Chamir etc.
1^{1/2} huefe hatt ehr, 6 fuder hew. Diß hatt 2 ^b[sehe ?]^b zum dorffe.

^{a-a} Zapewne pomyłka pisarza; w teście B (f. 22v) jest: „3^{1/2} hufen”.

^{b-b} W teście źródłowym pominięto słowo „sehe”, ale o dwóch jeziorach we wsi mówili też poprzednicy.

⁶² Ciemno (Zemmen).

- Steffan Chamir
2 hueffen, 15 fuder hew, 1 stucke hopffen land.
- Jurgen Schnudde
2 hueffen, 6 fuder hew, 1 hopfen hoff. [f. 5v]
- Hanß Chamir
2 hueffen, 5 fuder hew, 1 hopffen garden.
- Lorentz Chamir
1^{1/2} hueffen, ehr wonet in Polen, aber auf diesen 1^{1/2} hueffen wanett ein pawer
- Wetko Rademaker
Summa 9 pawren.
[f. 6]
R e k o w⁶³
- Simon Fantach
5 hueffen ^{1/2} viertell. Sagt zum gantzen dorffe liggen vier sehe, so M. G. F. und
Her gebrauchett.
- Matzku Dorsich
1^{1/2} huefe etc. ^{1/2} vier[tell] etc.
- Peter Morußke
1^{1/2} hueffen.
- Jurgen Krenitze
2 huefen 1 viertell
- Merten Piotros und sein sone etc.
3 huefen
- Bartoß Fontach
3^{1/2} huefe. Diß dorff hat notturfft ahn holtze.
- Bartoß Dorsich
1^{1/2} huefe.
- Hanß Fontach
4^{1/2} huefe.
- Greger Fantach
1^{1/2} huefe.
- Peter Dorsich
2^{1/2} huefe und 1 vierteill
- Jan Krauitz
2^{1/2} hueffe und ^{1/2} viertell
- Summa 12 panen.
[f. 6v]
S t u d n i t z e⁶⁴

---

⁶³ Rekowo (Reckow).

⁶⁴ Studzienice (Stüdnitz).

- Matz Phiancke
5 hueffen, 6 fuder hew. Diß dorff hat 2 kleine sehe, ingleichen eine heide die horte M. G. F. und H.
- Michell Jajetzke
2 huefen, 4 fuder hew
- Bartoß Spott
2 hueffen.
- Pawell Kuttell
3 huefen.
- Michell Kuppin
4 hueffen.
- Michell ^cClapattke^c und Simon Clopottke
3 huefen
- Vrban Spott
1¹/₂ huefen.
- Hanß Spott
2 hueffen
- Summa 9 panen
[f. 7]
- W u i t z l a f f D a m e r o w⁶⁵
Michell ^dZarne^d etc.
1¹/₂ huefe. Diß felt hatt 2 sehe; diß dorff kat keine eigene heiden, aber gleichwoll notturfft etc.
- Pawell ^cKlapottke^c
1¹/₂ huefen.
- Matzke ^eBortt^e
1¹/₂ huefen, kein hew und hopffen hoffe.
- Thomaß ^eBortt^e
1¹/₂ huefe, kein hew und hopfen garden.
- Woiku Gnuß
1¹/₂ hueffen
- Greger Gnuß
1¹/₂ hueffen.
- Niclaus ^fKlapattke^f

^{c-c} Możliwa też lekcja: „Clapottke”

^{d-d} Możliwa też lekcja: „Zorne”.

^{e-e} Możliwa też lekcja: „Bart”.

⁶⁵ Oslawa Dąbrowa (Rudolfswalde, Oslawdammerow).

^{f-f} Jak wyżej – możliwa też lekcja: „Clapottke”.

1 $\frac{1}{2}$ hueffen

Jan und Hanß Gersunde, beide schwager, wonen zu einem hause,
haben 1 $\frac{1}{2}$ huefen.

Summa 12 hueffen, 9 panen.

[f. 7v]

Z a r n e D a m e r o w⁶⁶

Benedict Kruese

2 huefen. Diß dorff hatt in irer grentzen zimliche holtzunge, und 6 sehe,
darunder etzlige von ^gKliptegene^g, die grosseste sehe gebrauchet der herre mid

Michell Kruse

5 $\frac{1}{2}$ hueffen und 1 $\frac{1}{2}$ huefe auf den Quatoßkj⁶⁷.

Jacob Kruse

2 hueffen.

Jacob Woien

3 hueffen

Christke Funcke etc.

4 hueffen, 2 auff Quatoskj.

Michell Funck zur Lipnitz⁶⁸,

hat hir auch 1 $\frac{1}{2}$ hueffe.

Hans Mandrij

2 hueffen, 2 huefen auf dem Quatoskj.

Jurgen Mandri

2 hueffen, 1 $\frac{1}{2}$ huefen auf dem Quatoskj.

Hans ^hPaliske^h

1 hueffe und 3 hueffen auff Quatoskj.

[f. 9] Peter Fallis

1 hueffe und 2 huefen auff Quatoskj.

Pawell Mandrij

2 huffen und 1 $\frac{1}{2}$ huefen auff dem Quatoski

^{g-g} W tekście nr B na f. 25v: Klippentogen. Największe jezioro wsi nosi nazwę Czarne Dąbrowno.

⁶⁶ Czarna Dąbrowa (Sonnenwalde, Czarndamerow)

⁶⁷ R. Cramer, *Geschichte der Lande Lauenburg un Bütow*, Bd.II, Königsberg 1858, na s. 186-187 opublikował dokument z 1428 r., z którego wynika, że Hannos Quettoschicz Hannos Quertoschitz uzyskał we wsi Czarna Dąbrowa 12 włók w zamian za 17 włók we wsi Małe Kłęczno; por też P. Panske, *Zur Geschichte*, s. 78-79.

⁶⁸ To zapewne Lipieniec (Libgen) w pobliżu Jeziora Kotowskiego, w: *Nachtrag zu der Kurzen historisch-geographisch-statistischen Beschreibung des königlich-preussischen Herzogthums Vor- und Hinter-Pommern* Christiana, Friedricha Wutstracka, Stettin 1795, s. 269 wymienione jako „Kathe Liepienz”.

^{h-h} Możliwa też lekcja: „Patische”; tak też P. Panske, *Zur Geschichte*, s. 78.

Michell Funck

5 huefen und $1/2$ huefe ufm ufm Qufatofskén

[f. 8v]

P o l t z e n⁶⁹

Mathias Kukow

7 hueffen hatt ehr. Diß dorff hatt 2 sehe und einen sehe mit dem herre von Mirchow⁷⁰ zusammen. Holtz notturfft.

Jurgen Bolbitzki

5 hueffen.

Jan Bapke

5 hueffen.

Barthelmeus Tetze

$3\frac{1}{2}$ hueffen.

Stenßlaff Jante, Matheus und Hanß die Jantenn

haben 6 hueffen zusammen.

Merten⁷¹ [und] Simon Pioch

$10\frac{1}{2}$ huefen. Diese lewte zeigen, daß sie nhur die helfte vorschossen wegen deß hewschlags.

Greger Bach

3 hueffen sein wuste.

[f. 9] G e l e n t z e⁷²

Woitzegk Bogus

$6\frac{1}{4}$ hueffen zu 12 sch[effel] hopffen.

Peter Bogus

$6\frac{1}{4}$ huefen.

Bartoß Mandrj, ehr und sein bruder

$10\frac{1}{2}$ hueffen.

Peter Mandrj etc.

$6\frac{1}{4}$ huffen

[f. 9v]

G r o s s e n G u s t k o w⁷³

Jurgen Schurke

$2\frac{1}{2}$ huffe, 12 fuder hew.

⁶⁹ Pólczo (Polschen, Kniprode).

⁷⁰ Chodzi zapewne o starostę mirachowskiego i pograniczne Jez. Glinówko (Gliner See).

⁷¹ Trzy pierwsze litery imienia „Merten” przekreślone, pod nim imię „Simon”.

⁷² Jeleńcz (Hirschfelde Pom. Jellentsch).

⁷³ Gostkowo (Gustkow, Gr. Gustkow).

Dreweß Schurke
 4 hueffen, 7 fuder hew.
 Olde Matzschurke
 3¹/₂ hueffe, 15 fuder hew.
 Jung Matzschurke
 3¹/₂ hueffe, 14 fuder hew. Diß dorff hatt 2 teiche und einen mulen teich.
 Pawell Palubitzki
 3 hueffen, 4 fuder hew.
 Peter Krisan
 3 huefen, 4 fuder hew.
 Hanß Moller
 1 hueffen, 1 fuder hew
 Jurgen Adam
 1 hueffe, 2 fuder hew
 Hanß Adam
 2 huefen, 5 fuder hew.
 Merten und Palubitzki
 4¹/₂ hueffen, 7 fuder hew.
 Jurgen und Dreweß Jerke
 7 hueffen, 10 fuder hew.
 Merten Jerke
 6 hueffen, 6 fuder hew.
 Malz Gersetzke
 6 hueffen, 9 fuder hew.
 Bartoß Palubitzki
 1¹/₂ hueffe
 Summarum 47 hueffen, 1 muhlen und 13 panen.
[f. 10] K l e i n e n G u s t k o w⁷⁴
 Jurgen Schurcke
 2¹/₂ hueffen, 6 fuder hew.
 Labun
 3¹/₂ hueffe.
 Jurgen Puttkamer
 2 hueffen, 8 fuder hew.
 Tomaß Putt[kamer]
 2 hueffen, 8 fuder hew.
 Jurgen Krempe ist Pirchens pawer von Gawern⁷⁵
 hatt 2 huefen, 4 fuder hew.

⁷⁴ Gostkówko (Gostkowo Małe, Klein Gustkow).

⁷⁵ Zapewne chodzi o wieś Jawory (Gaffert) w pow. słupskim, która według rejestru włók podat-

Lorentz Pollach, Pirchens pawer
2 hueffen, 4 fuder hew.
Matzke Lindenbach, Pirchens pawer
2 hueffen, 4 fuder hew.
Si[mon] Polloch, Pir[chens] pawer
2 hueffen, 4 fuder hew.
Thomas Krempe, ein pawer
2 hueffen, 5 fuder hew.
Peter Fiton paneke
2 hueffen
Summarum 22 hueffen und 4 paneken.

---

kowych z 1628 r. była własnością Pirchów. Ich własnością była też wówczas wieś Karwno (Karwen, Karfen), także w słupskim (*Matrikeln und Verzeichnisse der Pommerschen Ritterschaft vom XIV bis in das XIX Jahrhundert*, hrsg. R. Klempin, G. Kratz, Berlin 1863, s. 274, 277).